

Prosperujúce podniky na hornej Nitre počas II. svetovej vojny

V období II. svetovej vojny pracoval chemický závod v Novákoch. V roku 1939 bola daná do prevádzky kotolňa, vodovod a prívod elektriny. Vo februári 1940 sa uviedla do chodu prvá výrobná, ktorej produktmi boli tekutý hydroxid sodný a kvapalný chlór. Postupne, počas svetovej vojnovkej konjunktúry, boli sprevádzkované ďalšie výroby: kyselina soľná, chlórnan, tavený hydroxid sodný a trichlóretylén. Novácky závod, podobne ako výroba karbidu v Handlovej, boli dôležité pre vojnové hospodárstvo a pracovali počas vojny na plnú kapacitu. Závody v Novákoch a v Handlovej mali význam aj v odboji proti Nemcom, hlavne počas SNP. Protifašistické zmýšľanie jeho zamestnancov sa prejavovalo v sabotážach dodávok materiálov a výrobkov do Nemecka, v ukrývaní pre vojnu dôležitých surovín (grafit, ortuť, meď) a napokon v aktívnej účasti v SNP. Okrem toho sa v Novákoch v roku 1939 začali otváracie práce v lignitových uhoľných baniach. V apríli 1940 sa vyťažil prvý vozík uhlia. Od roku 1942 – 1945 sa uvádza existencia bane Adolf a bane Rudolf. Už samotný názov baní je výrazom poplatnosti fašistickému režimu. Medzi prvých odberateľov nováckeho uhlia patrila celulózka v Ružomberku. V rokoch 1943 – 1944 sa mleté uhlie odosielalo na neznáme miesto do Švajčiarska.

Závod Karpatia

V prostredí oživeného stavebného ruchu postavila vdova M. Tarnóciová tehelňu. Uviedla ju do prevádzky v júni 1941. Počas rokov fašizmu pracovala aj prievadzská Karpatia, pričom sa výrobná náplň nezmenila. Lekvár, marmeláda, džemy, ovocné šťavy, ovocný sirup a ovocné vína, stavebná tehla, dutá tehla, škridly a drenážne rúrky – to bol hlavný sortiment výrobkov. Rozdiel bol hlavne v tom, že dopyt po výrobkoch Karpatie ďaleko prevyšoval výrobné možnosti. Ako podnik, ktorý zásoboval tiež armádu, bola Karpatia postavená 1. septembra 1941 pod vojenskú správu. Išlo o dobre prosperujúci podnik a jeho vlastníci – židia dostali prezidentskú výnimku ako „bezpodmienečne nepostrádateľní“. Pracovníci Karpatie pracovali v ilegálnom hnutí. Svedčili o tom rôzne nápisy s protifašistickými heslami, ilegálna tlač zameraná proti fašizmu. Počas SNP závod Karpatia poskytol partizánom veľké množstvo cukru, marmelády i nafty. V priestoroch podniku boli po vyhlásení SNP zriadené ubikácie pre príslušníkov povstaleckých jednotiek. Do týchto jednotiek vstúpili i mnohí zamestnanci podniku. Nemecká armáda obsadila podnik 13. septembra 1944, pričom výroba sa obnovila 4. októbra. Posledné dni okupácie boli poznačené prípravami na odvlečenie surovín, zásob výrobkov, ale i strojového zariadenia do Nemecka. Tieto plány však Nemcom nevyšli. Zmarila ich jednak činnosť Hornonitrianskej partizánskej brigády, ako aj rýchly postup osloboditeľov.

Ani slovenský štát nedokázal odstrániť nedostatok pracovných príležitostí a tým i možnosti obživy obyvateľov. Firma Baťa, ktorej patrila bojnický veľkostatok, tu síce zriadila v roku 1942 závod na spracovanie dreva v Pravenci a v spolupráci so Spolkom pre chemickú a hutnú výrobu z Ústi nad Labem začala od roku 1940 budovať chemickú továreň pri novoovotvorenej uhoľnej bani v Novákoch, ale to stále nestačilo. Umiestnenie nezamestnaných a polozamestnaných sezónnych robotníkov sa čiastočne riešilo vývozom ich pracovnej sily do Nemecka. Tak ako v minulosti, aj v roku 1940 bolo často vídať pred sprostredkovateľňou práce v Prievidzi celé zástupy robotníkov, čakajúcich na pracovné zmluvy do Nemecka.

V apríli 1940 si okresné noviny pochvaľovali nastávajúce obnovenie výroby v dolnovestenickej paličkárni. K tomu však nedošlo. Hlavným „odberateľom“ našich robotníkov malo byť Nemecko, kam do júna 1940 odišlo vyše 9000 osôb a malo ostať aj v budúcnosti „trvalým odbytišťom pre nadbytok našich pracovných síl“. V roku 1941 odišlo z Prievidzského okresu na práce 8000 osôb. Otrocká práca s vojenským drilom a pri biednej strave vojnového Nemecka nelákala veľmi robotníkov, ale nemali inej možnosti.

V Handlovskej kotline bol tak, ako v celom regióne nedostatok pracovných príležitostí. Okrem Handlovských uhoľných baní, ktoré fungovali aj počas vojny, nebolo práce. Vo všetkých obciach doliny rady nezamestnaných znásobovali sezónni poľnohospodárski robotníci, z ktorých len v roku 1941 odišlo z okresu za prácou do Nemecka asi 4000. Aj z ostatných obcí v handlovskej doline odchádzali nezamestnaní za prácou do Nemecka, hoci sa u nich prejavovala značná nechúť k takémuto riešeniu. V októbri 1940 spôsobil režimu vážne nepríjemnosti handlovský štrajk, na potlačenie ktorého boli do Handlovej dopravené okrem vojska aj ťažké zbrane.

Otázka: Vymenujte aspoň tri závody na hornej Nitre, ktoré prosperovali počas II. svetovej vojny?

Spracovala: Anna Čechová

© Hornonitrianske múzeum v Prievidzi, Prievidza 2015